

## Harmónia bez prírody je ilúziou

*"Ignorantom je osoba, ktorá pri pohľade na živočícha alebo rastlinu povie: "Načo je to vlastne dobré?"... Ak krajina a jej mechanizmy sú ako celok dobré, potom každá jej časť je dobrá, či jej rozumieme, alebo nie... Harmónia s krajinou je ako harmónia s priateľom, nemôžete mu potriasť pravou rukou, a pritom mu utínať ľavú."*

**Aldo Leopold**

Podľa fosilných nálezov kráča Homo sapiens sapiens po planéte Zem viac ako 40 tisíc rokov. Väčšinu tohto času našľapoval pomerne jemne, limitovala ho malá početnosť jeho populácie a málo výkonné technológie. Sú aj výnimky, napr. antickým poľnohospodárstvom spustošené oblasti okolo Stredozemného mora a zdecimovaná fauna ich endemických druhov (McNeely, 1991). Napriek tomu väčšinu tohto obdobia charakterizuje vysoká biologická rozmanitosť a s ňou spojená ekologická stabilita krajiny. Odrazilo sa to v úžasnej rozmanitosti ľudských kultúr, ktoré boli výsledkom prispôsobenia sa človeka miestnym environmentálnym podmienkam.

Všetko sa zmenilo príchodom industriálnej revolúcie približne pred 280 rokmi. Exponenciálny rast ľudskej populácie, vysoko výkonné technológie a víťazný pochod materiálneho konzumu vedú k znečisťovaniu, vyčerpávaniu a degradácii prírodných zdrojov, k strate biodiverzity a kultúrnej uniformite. Moderný človek sa správa ako druh prírodnej katastrofy. V jeho zákonoch ani v mravnom kódexe nie je "chráň svoje prostredie ako seba samého" ani "neznásilníš miesto, na ktorom stojíš". Posvätnosť miest sa vytratila

a jemné interakcie nahradila hrubá utilitarita. Kým naši predkovia všetko, čo brali z prírodného prostredia, považovali za jeho obeť v prospech človeka, ktorú uzmierovali magickými obradmi, my už nevnímame ani spätné väzby so svojim okolím a reflexiu svojho vzťahu k miestu a krajine, kde žijeme, sme odhodili ako zbytočnú záťaž na ceste k úspechu.

Posvätnosť prírodných a ľudských zákonov nahradila modla ekonomickej prosperity, ktorej ilustráciou je postupné nahrádzanie významových symbolov okolo človeka čiarkovým kódom. Neúprosny ekonomický tlak núti všetky štáty zvyšovať hospodárske výkony. Zoberme však do ruky ceruzku a počítajme: ak dnes ľudstvo spotrebúva a výrazne mení až 40 % primárnej produkcie terestrických ekosystémov (Miller, 1996), potom pri priemernom 3 % ekonomickom raste a zdvojnásobení populácie budeme do r. 2050 potrebovať minimálne 3 ďalšie zemegule. Ak rozložíme históriu človeka na 24 hodín, súčasnosť sa rovná pár sekundám pred polnocou. V tomto čase stojíme na hrane globálneho kolapsu tak, ako žiadna generácia, kultúra, ba ani civilizácia pred nami.

Sme v ohrození a reagujeme, vytvárame zákony i nové technológie. Kríza však zatiaľ postupuje. Kým v dobe Summitu Zeme v Riu r. 1992 sa tropické pralesy nivočili tempom 17 mil. ha ročne, dnes je to už 20 mil. ha ročne (McNeely, 1997). Mnohých pomýlil environmentálny rozmer globálnej krízy. Tá je ale vo svojej podstate o inom – o úpadku kultúr, erózii vyšších ľudských aspirácií, o morálnom rozvrate. Náš život charakterizuje zhon, stres a kultivácia negatívnych ľudských

vlastností. Vybrali sme si materiálny úspech a cestu k nemu dláždi najmä sebeckosť, hrabivosť, strata súcitu a lásky. K hitom doby patria kurzy, v ktorých sa pod rúškom zvýšenia efektívnosti učíte ako "používať" druhých – akoby človek bol stroj. Daňou za to je strata ľudských kvalít, ktoré príroda, spoločnosť a veľké duchovné postavy našich dejín kultivovali tisícročia.

Tragické naplnenie vízií Bacona, Newtona a Descarta o dobývaní prírody viedlo k obrovskému čerpaniu prírodných zdrojov a vďaka tomu k rastu materiálneho bohatstva a moci (čo, samozrejme, platí pre tzv. rozvinutý svet Severu). Avšak zaplatili sme za to zničením iného kráľovstva, rovnako významného: pocitu a poznania, čo je to byť súčasťou sveta a prírody (Pirsig, 1974). Stratili sme poznanie svojej širšej identity a uzavreli sme sa do seba. Nerozdávame lásku, súciti, ani porozumenie, ale ani ich nedostávame. Strácame harmóniu, identitu v spoločnosti a v krajine, úctu k prírode a v konečnom dôsledku i k sebe samým.

Výrazom tohto zničenia je na maximum odprírodnená kultúrna krajina s nedoziernymi lánmi poľnohospodárskych monokultúr (pod odprírodnením krajiny rozumieme posun od prírodných a polo-prírodných ekosystémov k umelým, udržiavaným človekom s veľkými vkladmi dodatkového energie). Odprírodnené sú aj naše sídla – tu máme na mysli najmä stratu drevinovej vegetácie, ktorá ich má prirodzene prenikať a dominanciu betónových monštier. Symbolom úpadku sa stali najmä verejné priestory – stanice, obchody, reštaurácie, hotely, kultúrne zariadenia – plné umelej hmoty, ktorá nezvlhčuje a neosviežuje vzduch, nenapĺňa nás obdivom nad jej krásou, nepriháša plody, je nehybná a mŕtva. Jedinou jej funkciou je hádam to, že tým vnímavejším pripomína, čo sme stratili.

Prečo je prírodné prostredie pre človeka také dôležité? Jedným z argumentov je spomínaný fakt, že naša moderná doba predstavuje len pár sekúnd pred polnocou dňa, v ktorom sme sa narodili ako ľudia a jednoducho nemôžeme byť na umelé prostredie adaptovaní (Seed, 1993). Na fyzickej úrovni je to strata kontaktu s prírodou, čo oslabuje naše telá, a tak prispieva aj k lavínovitému nárastu alergií. Na psychickej úrovni pôsobí záplava umelých náhrad, nevkusy a dekadencie človeku najprv emocionálne utrpenie, neskôr vedie k budovaniu obranného valu – potlačeniu jeho vnímavosti k prostrediu. Zníženie vnímania toho, čo nás obklopuje, však predstavuje jednu z vážnych ľudských deformácií, ktorá sa pretavuje aj do straty vnímania celku života a straty súcitu.

Strata vnímania celku – širšieho kontextu – má vážne následky. Človek nemôže byť sám sebou, nemôže sa plnohodnotne integrovať, pokiaľ nikam nepatrí. Jeho vnútorná integrita je priamo úmerná spôsobu, akým ho akceptuje okolie. Ale okolím, s ktorým sa porovnáваме a konfrontujeme, sú dnes už len ľudia. Z nášho vnímania sa vytratila jeho podstatná časť – prírodné prostredie. Miesta nášho života, životodarné lesy, lúky, polia, vody ... Žijeme vo virtuálnom svete miest, izolovaní od hladu, chladu, mokra či nočnej tmy a už dávno nevnímame, že nás naše širšie okolie neakceptuje.

Pre zachovanie prírodného prostredia v našej blízkosti hovoria aj ďalšie argumenty z oboch spomínaných rovín. Podľa De Groota (1992) okolité prírodné prostredie síce vnímame rôzne – napr. eticky (každý druh rastliny a živočícha má právo na život), rekreačne (príroda je miestom oddychu), vzdelávaco-výchovne (je zdrojom poznania a uvedomenia), hedonisticky (je zdrojom pôžitkov), utilitárne (je zdrojom surovín) či biocentricky

(sme súčasťou prírody) – podstatné je však bohatstvo a rozmanitosť jeho funkcií, ktoré ako ľudia využívame. Zhruba môžeme rozlíšiť nasledujúce základné kategórie týchto funkcií: regulačné, nosné, produkčné, sociálne a informačné (De Groot, 1992). Regulačné funkcie sa prejavujú v regulácii významných ekologických procesov a v činnosti život udržavajúcich systémov. Nosné funkcie umožňujú ľudské aktivity, ako napr. bývanie, rekreáciu. Produkčné funkcie poskytujú ľudskej spoločnosti napr. energetické zdroje, drevo, plodiny, zver, genetický materiál. Sociálne funkcie pomáhajú vytvárať väzby medzi členmi spoločnosti a informačné funkcie prispievajú k psychickému zdraviu, spirituálnemu obohateniu a poznaniu.

Podľa vedeckých štúdií sú teda informačné funkcie prírody nevyhnutnou súčasťou jej služieb pre človeka. Nepotrebujeme však byť vedcami, aby sme si uvedomili, aké nádherné nesprostredkované, autentické zážitky nám môže poskytnúť svet prírodných tvarov, farieb, zvukov, vôní a dotykov. A ani chuť jabĺčka odtrhnutého zo stromu ľudskou rukou nie je rovnaká, ako toho obraného strojom. I pravdu básnikov o psychickom uvoľnení človeka v lese či v inom zachovanom prírodnom území, prežila väčšina z nás ako svoju vlastnú skúsenosť. Naše deti radi chodia do lesa a radi tábora. Sú to atavizmy, alebo prirodzený cit pre vhodné prostredie? V čom to väzí, že príroda človeka obohacuje?

Náhrada každodenného kontaktu so živou prírodou sporadickými turistickými návštevami nemôže navrátiť pôvodnú integritu človeka a prírody, pocit vnútornej celostnosti vedúci k harmónii. Kedysi sme žili v súlade so svojím prostredím a vnímali ho ako živú bytosť. Celý duchovný svet sa prelínal so zemou a ročnými obdobiami, oblohou a vesmírom. Túto identitu sme stra-

tili. Dnes nás médiá zaplavujú informačným znečistením, ktorému dominuje podsúvaná lož, že to, čo nám sprostredkujú, je oveľa dôležitejšie ako naša vlastná skúsenosť. Súčasne čelíme krátkodobej platnosti informácií, násilnej farebnosti a prílišnej štylizovanosti okolia. Naša identita sa zmenila na produkt systému masovej spotreby a náš životný priestor na jeho zvukovo-obrazovú kulisu, ktorú nemožno ohmatávať vlastnými zmyslami a ktorá mení človeka na robota-konzumenta.

Moderný štýl života potláča prirodzenosť a opravdovosť, čím nás pripravuje o bohatstvo zážitkov z bezprostredného okolia – z nášho širšieho ekologického "ja". Toto obohacovanie je podstatné. Hoci obohacovanie vnútra človeka blízkosťou prírodného prostredia (je tým väčšie, čím je prostredie prirodzenejšie) je u každého individuálne a slovným klišé ťažko postihnuteľné, jednu z možných odpovedí nám poskytuje evolúcia. Evolúcia, či správnejšie koevolúcia organizmov spolu s ich prostredím (ktorá neustále zlepšovala environmentálne podmienky na vývoj vyšších foriem života) priviedla tvary, farby, vône a vzájomné interakcie živého i neživého sveta k nesmierne vysokej harmónii, k obrazu dokonalosti. Aj človek sa na svojej pozemskej púti chce prirodzene vyvíjať k dokonalosti. Je úžasné, že vzor tejto cesty máme zakódovaný v okolitom prírodnom prostredí.

Akurát sa netreba nechať zviazať z cesty deformovaným výkladom evolúcie, ktorý dnes prevažuje a koncentruje sa na neútočný zápas o prežitie. Tento výklad sa odrazil aj v ekonomických a politických systémoch modernej spoločnosti, osobitne v teórii liberalizmu (Capra, 1997). Iste, v prírode je množstvo kompetičných vzťahov, avšak predstavujú len niektoré uzlíky na rube zložitého gobelínu života, ktorého

obrazom je rozmanitosť a vzájomná previazanosť rôznych jeho foriem.

Kam teda vlastne patríme? Čo spôsobuje absencia prírodného prostredia v našom okolí a v nás? To, že sme obklopení miestnosťami a nie miestami? To, že naše vnímanie priestoru je viazané na pravé uhly a kubické tvary? ... Veda rozdelila krajinu na prírodné a človekom vytvorené prostredie. Kam ale zaradiť človeka? Ešte do prírody alebo do ním vytvoreného imaginárneho sveta? To, že prírodná časť človeka leží v koreňoch našej integrity, dnes potvrdzuje množstvo štúdií o našich zmysloch, teritoriálnom chovaní, pohybe, stavbe obydli, archetypoch nášho správania. Na druhej strane sme vytvorili paralelný odprírodnený svet. To neprírodné v ňom je stupňom našej vnútornej odchýlky od vlastnej prirodzenosti. K náprave stačí málo – uvedomiť si, že vzdialiť sa od prírody znamená vzdialiť sa od seba samých a rozvinúť svoju ľudskosť na tejto báze. A ľudská časť našej identity nás povyšuje aj do úlohy správcu "okolia".

Obraz sveta vytvorený vedou potvrdzuje vysoko pozitívne pôsobenie prírodného prostredia na človeka, podstatné pre jeho fyzický aj psychický vývoj. Ak prejdeme na vyššiu, duchovnú rovinu, zistíme, že toto pôsobenie sa ďalej znásobuje. Na tejto rovine sa totiž funkcie prírodného prostredia stávajú posvätnými. Posvätnosť im prepožičávajú najmä dve veci – po prvé, že sú prejavom božského tvorenia (na ktorom sa dnes človek spolupodieľa) a po druhé, že sú prejavom božského modelu, ktorý existuje vo vyššej realite (Wurm, 1998). Úcta k prírode by teda mala byť u veriacieho človeka znásobená úctou ku stvorenstvu, ktoré neprišlo na svet len preto, aby ho človek využíval pre svoje materiálne ciele. Súčasne by mala byť výrazom úcty k zhmotneniu vyššieho duchovného modelu, ktorý presahuje realitu postrehnuteľnú ľudskými zmyslami.

Ak tomuto náhľadu stav sveta okolo nás nenasvedčuje, je to len dôkazom toho, že viera a plné kostoly sú dve rôzne veci.

Vzájomné fyzické a duchovné prepojenie človeka a prírody treba mať na pamäti pri navrhovaní liečby. Potrebujeme technológie, ktoré umožnia "vyčistiť svet" – avšak vidieť v nich záchranu je iluzórne. Kým uvoľníme sily technológií, mali by sme zväziť možnosti ich zvládnutia. Potrebujeme chránené územia, ktoré sú poslednými rezervami na oživovanie nášho doráňaného sveta – avšak vidieť v tom jediné poslanie ochrany prírody nestačí. Tak ako nikdy predtým potrebujeme ochrániť pred znečistením, degradáciou a likvidáciou svoje vlastné ľudské vnútro a obnoviť harmóniu najprv v nás samých. Tá nám pomôže obnoviť vnímanie prírodného prostredia ako daru, ktorý má moc násrobiť lepšími. Všetky naše snahy ochrániť prírodu a kultivovať naše dobré ľudské vlastnosti by mali vychádzať z toho, že sme s prírodou navždy spojení.

Na začiatok stačí kultivovať malý, obyčajný pocit identity s okolím, miestami, géniom loci. Záchrana stromu pod našim oknom neskaleň zbytočnými slovami, ale prežiaraná radosťou či vnímanie rastliniek v našom byte ako živých bytostí sú malými modlitbami našich liečivých návratov. To je naša predstava začiatku cesty k humanizácii a k sprírodňovaniu človekom vytvorenej krajiny.

Pri sledovaní tejto cesty narazíme na otázku, aké sú správne postupy. Hľadáme kritéria trvalo udržateľného života, preberáme Agendu 21 a súbory indikátorov trvalo udržateľného rozvoja. Neodporúčame však brať všetky, ktoré sa hojne publikujú. Mnohé z indikátorov devalvovala záplava iných, menej významných až sporných – napr. týkajúcich sa neustáleho rastu hrubého domáceho produktu či výšky zahraničných investícií. Na envi-

ronmentálnej rovine za kľúčové považujeme najmä napĺňanie týchto kritérií: zvýšenie biologickej rozmanitosti, posilnenie ekologickej stability krajiny a ekologickej bezpečnosti našich sídel a príbytkov. Vekonomickej rovine majú hrať svoju úlohu efektívnosť, trvalosť (ako napísal Schumacher, 1984, v ekonómii má byť synonymom múdrosti) a voliteľnosť, ktorá umožňuje adaptáciu na meniaci sa svet. Ťažšou je rovina sociálnych kritérií, nakoľko závisí od existujúcich sociálnych väzieb, usporiadania spoločnosti, ako aj od jedinečnosti každého človeka. Ku kritériam prevereným históriou patrí napr. posilnenie autonómnosti, spravodlivosti, identity.

Jeden z najlepších odkazov ako ďalej nájdeme opäť len v prírodnom prostredí. Je ním smerovanie evolúcie. Podľa McDonagha (1987) sú viditeľné najmä tri základné kritéria.

Prvým je smerovanie k **rozmanitosti** – fosílné nálezy dokazujú, že na úsvite človeka i počas jeho vývoja ako raného poľnohospodára bola biologická rozmanitosť na Zemi najvyššia, a to napriek piatim predošlým masovým vyhynutiam druhov.

Druhým je smerovanie k **emancipácii, oslobodeniu** – vývoj sa posúval smerom k vyšším formám života, ktoré boli relatívne menej závislé od náhodných zmien ich životného prostredia. To neznamena, že závislosť niekedy zmizne – len sa pretaví do inej, vyššej kvality vzájomných väzieb. Paradoxným potvrdením druhého smerovania je súčasná moc človeka ničiť svoje okolie.

Tretím kritériom je **zvnútornenie**, demonštrujúce vývoj človeka k uvedomelej bytosti, uvedomujúcej si samú seba, ktorá počas svojej histórie prechádza zreteľným duchovným vývojom. Tieto tri základné kritériá preverili milióny rokov evolúcie, preto sa domnievame, že ich môžeme považovať za nosné piliere obrody kultúry založe-

nej na návratoch k prírode, a tým aj ku vlastnej identite.

Ak hovoríme o humanizácii a sprírodňovaní ľudských sídel ako o spojených nádobách, potom by sme mali spomínané tri kritéria aplikovať tak pri posudzovaní kvality prírodného prostredia, ktorým chceme znovu obklopiť človeka, ako aj pri posudzovaní kultúry, ktorú chceme v novom prostredí rozvíjať. Prírodné prostredie obklopujúce človeka by sa oproti dnešnému oveľa vyššou biologickou rozmanitosťou, oslobodením od podriačovania sa architektúre – namiesto toho treba hľadať cesty ich symbiózy a istej spirituality – ktorú pocítime pri prechádzke prirodzeným lesom, ale ťažko ju vydajú stromy umierajúce na okrajoch ciest pod náporom soľných roztokov.

V prípade kultúry pozdvihujúcej človeka platí to isté. V architektúre sídel potrebujeme odstrániť uniformitu a znovu objaviť rozmanitosť, ktorej tvary a farby ponúka miestna príroda. Namiesto otroka prispôbujúceho sa bezútešnosti panelákových nocľahární potrebujeme vrátiť človeku možnosť oveľa slobodnejšie ako dnes rozhodovať o svojom bývaní, práci a krajine, kde žije. A namiesto dlhých priamok našich obydlí a ich tvrdých hranatých tvarov by sme sa mali vrátiť ku kruhom a oblúkom, ktoré sú oddávna symbolmi večnosti a duchovného vývoja človeka. Nie je vôbec náhodou, že znak svetskej moci rímskych cisárov – zväzok sekier – bol tvrdý a rovný, kým znak duchovnosti – pápežská berla – bola vždy zahnutá a stočená.

**Peter Sabo, Peter Jančura**

#### Literatúra

Capra, F., 1997: *The Web of Life: A New Synthesis of Mind and Matter*. Harper Collins Publishers, Hammersmith, London, W6 8JB, London.

De Groote, R. S., 1992: *The Functions of Nature*. Marion Boyars Publishers, Ltd. London, UK.

McDonagh, S., 1987: *The Care for the Earth: A Call for a New Theology*. Bear Company, Santa Fe, New Mexico.

McNeely, J., 1991: *Conserving Cultural Diversity*. *Sustainable Development*, 1, 1, pp. 55–64.

McNeely, J., 1997: *Conservation Towards the 21st Century: Messages from the Workshops Held at IUCN World Conservation*

Congress. In *Newsletter for Central and Eastern Europe*, Prague.

Miller, G. T., 1994, 1996: *Living in the Environment*. Wadsworth Inc, California, USA.

Pirsig, R. M., 1974: *Zen and the Art of Motorcycle Maintenance*. William Morrow, New York.

Seed, J., Macy, J., Fleming, P., Naess, A., 1993: *Myslieť ako hora*. Nadácia Zelená alternatíva, Piešťany.

Wurm, B., 1998: *Tajné dejiny Európy*. Eminent, Praha.

## Humanizácia bývania rómskeho etnika

V predchádzajúcich spoločenských zariadeniach vychádzalo riešenie rómskeho problému z predstavy integrácie tejto etnickej skupiny do spoločnosti, a to jednak rušením rómskych osád a rozptyľovaním medzi ostatné obyvateľstvo, tiež pridelovaním štátnych bytov so súčasným zapájaním Rómov do pracovného procesu. Hoci sa do toho investovalo mnoho prostriedkov i úsilia, výsledky nezodpovedali predstávám. V súčasnosti, v podstatne zmenených spoločenských podmienkach, hľadajú sa i nové spôsoby riešenia rómskeho problému. Vychádza sa pritom z poznania, že:

- Všade na svete, najmä v mestách, vznikajú a existujú etnické štvrte. Nebráni sa ich vzniku, proces integrácie sa necháva v podstate voľne prebiehať a vstupuje sa do neho až v sociálne kritických prípadoch.

- Problematické sociálne i niektoré etnické skupiny často okupujú štvrte s opotrebovaným bytovým fondom, ktoré devastujú. Riešenie ich bývania je všeobecným civilizačným problémom.

- Je principiálne slobodným rozhodnutím jedinca, o aký spôsob života, a tým aj bývania, sa cielene usiluje.

- Problematiku bývania Rómov u nás treba posudzovať komplexne i v porovnaní so svetovými skúsenosťami a trendmi.

Na Slovensku je v súčasnosti rómska etnická skupina už vnútorné sociálne diferencovaná, preto musia byť diferencované i prístupy a prostriedky riešenia o. i. aj problému humanizácie ich bývania. V zásade existujú dva spôsoby v mnohých variantoch.

Prvý predstavuje modelový projekt Svinia – pokus kanadského profesora Davida Scheffela o to, aby sa Rómovia dokázali postarať sami o seba, aby si vedeli nájsť prácu, domáhali sa politických práv, aby si zriadili vlastnú samosprávu a aby sa dostali zo strašnej závislosti od majoritnej spoločnosti. V obci Svinia na východnom Slovensku s ním spolupracujú a v projekte budú pokračovať členovia prešovskej Spoločnosti pre výskum a rozvoj minoritných skupín Minoritas. Je to pokus o vnútornú premenu toh-